

ТРАНСФОРМАЦІЇ В ПРИКОРДОННІЙ ІНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ (ГУМАНІТАРНИЙ ВИМІР) В УМОВАХ БЕЗПЕКОВИХ ВИКЛИКІВ 2014–2021 РОКІВ: ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД

Ананьїн О. В.

ВСТУП

У період з 2014 по 2021 роки Україна зіткнулася з безпрецедентними безпековими викликами: окупація та анексія Криму; бойові дії у східних прикордонних областях з проросійськими незаконними збройними формуваннями та підрозділами збройних сил Російської Федерації; критичний дефіцит боєздатних сил у секторі безпеки і оборони; антиукраїнські інформаційно-психологічні операції та пропаганда; енергетичний та економічний шантаж тощо. У науковому дискурсі все перераховане стало складовими дефініції – гібридна війна Російської Федерації проти України. В тих умовах українське державне керівництво оперативно здійснювало пошук ефективних форм і способів протистояти російській гібридній агресії. Одночасно керівництво прикордонної інституції, яка перебувала в статусі правоохоронного органу та в сфері контролю Міністерства внутрішніх справ остаточно переконалося в тому, що продовжувати організовувати охорону українсько-російської ділянки державного кордону тільки правоохоронними методами стало неможливим. Стала очевидною нагальна необхідність у стрімкому відновленні військового потенціалу національної прикордонної інституції, який під час її попереднього реформування із військового формування в правоохоронний орган європейського зразка було значно знижено. Відновлення військового потенціалу означало повернення на деяких ділянках державного кордону до військового способу охорони, запровадження структурних та функціональних змін. Такі зміни вимагали відповідного забезпечення якісним людським ресурсом. Отже, в представленому дослідженні автор під трансформаціями в гуманітарному вимірі пропонує розуміти перетворення в системі професійної підготовки персоналу, комплектуванні кадрами та ідеології в прикордонній інституції України – Держаній прикордонній службі.

1. Трансформація системи професійної підготовки, кадрового забезпечення та комплектування персоналом

До 2014 року система професійної підготовки персоналу в Держаній прикордонній службі України (далі – Держприкордонслужба) будувалася на врахуванні європейських стандартів, що було визначено

в концептуальних державних документах, зокрема Програмою розвитку системи комплектування, підготовки та роботи з персоналом Державної прикордонної служби України на період до 2015 року¹. Але, в умовах гібридної агресії з боку Російської Федерації суттєво позначилися розбіжності між європейськими підходами та реаліями України, в яких довелося діяти Держприкордонслужбі. З 2014 року прикордонна інституція на українсько-російській ділянці кордону була вимушена відмовитися від правоохоронних контрольних функцій та повернутися до оборони державного кордону.

У травні 2015 року з урахуванням, актуальних на той час, викликів та загроз національній безпеці держави Президентом України було схвалено Стратегію національної безпеки України², в якій визначалося ряд ключових напрямів і завдань, зокрема щодо нарощування в Держприкордонслужбі військової компоненти. З цього приводу, експерти зазначали, що відповідно до вищезазначеної Стратегії в прикордонному відомстві передбачалося: формування належних умов для комплектування фаховим персоналом, реалізацію принципу екстериторіальності, створення електронного реєстру військовозобов'язаних; формування потужного, багаточисельного, навченого резерву, приписаного до визначених органів охорони державного кордону, готового до швидкого розгортання і здатного виконувати завдання за призначенням; підвищення престижу військової служби, поліпшення фінансового і соціального забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей³.

Варто відзначити, що в квітні 2015 року Президентом України було внесено зміни в Закон України «Про Державну прикордонну службу України», які дозволили збільшити в ній чисельність військовослужбовців з 50 000 до 53 000⁴. Це дозволило, на законодавчому рівні, керівництву прикордонної інституції сформувати та укомплектувати

¹ Соляр В. С. Основні заходи щодо реформування системи комплектування та підготовки молодшого персоналу Державної прикордонної служби України відповідно до вимог європейських стандартів. *Науковий вісник Державної прикордонної служби України*. 2009. № 1. С. 25.

² Стратегія національної безпеки України : Указ Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015. *Food and Agriculture Organization* : веб-сайт. URL: <https://faolex.fao.org/docs/ukr175635.pdf> (дата звернення: 27.04.2026).

³ Щепетков О. М. Удосконалення системи управління персоналом відповідно до нової Стратегії розвитку Державної прикордонної служби України. *Історія, сучасність та перспективи розвитку Державної прикордонної служби України та охорони державного кордону* : тези міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 26 трав. 2015 р. Хмельницький : НАДПСУ, 2015. С. 154.

⁴ Про внесення зміни до статті 6 Закону України «Про Державну прикордонну службу України» : Закон України від 09.04.2015 р. № 306-VIII. Верховна Рада України. *Законодавство України* : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/306-19#n5> (дата звернення: 11.05.2026).

ряд підрозділів охорони кордону, які надалі брали активну участь в бойових діях в районі антитерористичної операції та Операції об'єднаних сил на території Донецької та Луганської областей. Разом з цим прикордонна інституція стикнулася з деяким дефіцитом кадрів. Пошуки виходу із цієї ситуації актуалізували дискусійне питання щодо необхідності поновлення призову на строкову військову службу, оскільки прикордонна інституція з 2008 року комплектувалася виключно на контрактній основі⁵.

У свою чергу забезпечення вищезначених заходів відповідно до нової Стратегії національної безпеки України вимагало від керівництва прикордонної інституції модернізацію системи професійної підготовки персоналу. Зазначимо, що станом на 2014 рік в прикордонній інституції професійне навчання військовослужбовців здійснювалося за традиційною схемою. Підготовку офіцерського складу здійснювала Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. Підготовка молодших спеціалістів відбувалася в профільних навчальних центрах. До агресії Російської Федерації в прикордонних навчальних закладах системно відбувалося збільшення тематики правоохоронної діяльності, одночасно скорочувалися заняття з загальновійськових дисциплін за зразком Збройних Сил України. Однак бойова обстановка на східному державному кордоні упродовж 2014 року обумовила перегляд підходів до тактики застосування прикордонних підрозділів проти незаконних збройних формувань та російських регулярних військових підрозділів. Це потребувало внесення змін до програм підготовки у навчальних закладах Держприкордонслужби та тематичних планів поточної підготовки персоналу в органах охорони державного кордону. З цього приводу експерти Державної прикордонної служби України виокремлювали основні напрями удосконалення професійної підготовки прикордонників, які спрямовувалися: «...як на подальший розвиток європейської спеціалізованої системи підготовки, так і на розвиток засад бойового застосування органів та підрозділів охорони державного кордону»⁶.

⁵ Щепетков О. М. Удосконалення системи управління персоналом відповідно до нової Стратегії розвитку Державної прикордонної служби України. *Історія, сучасність та перспективи розвитку Державної прикордонної служби України та охорони державного кордону* : тези міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 26 трав. 2015 р. Хмельницький : НАДПСУ, 2015. С. 156.

⁶ Савін С. В. Стан та основні напрями удосконалення професійної підготовки персоналу Державної прикордонної служби України. *Історія, сучасність та перспективи розвитку Державної прикордонної служби України та охорони державного кордону* : тези міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 26 трав. 2015 р. Хмельницький : НАДПСУ, 2015. С. 47.

У свою чергу в Національній академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького було здійснено модифікацію навчально-виховного процесу. Вона полягала в: максимальному посиленні загальновійськової підготовки; використанні бойового досвіду антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей; впровадженні рекомендацій щодо дій в умовах виконання бойових завдань тощо⁷. Як зазначали Б. Олексієнко та О. Шинкарук, актуальності набули питання поглибленого вивчення слухачами і курсантами питань силового захисту державного кордону в межах правоохоронних функцій прикордонних підрозділів; збільшення кількості польових занять; забезпечення академії сучасними зразками озброєння, транспортних засобів і спеціальної (бойової) техніки; подальше впровадження передових технологій освіти та професійної підготовки (обмін досвідом з методики проведення занять, тренінгів, семінарів з країнами ЄС, США та Східного партнерства)⁸. Тобто, основна освітня діяльність Національної академії була спрямована на відновлення військової компоненти у професійній підготовці прикордонників, зокрема впроваджено уніфіковану військово-прикордонну складову, відповідно до спеціально розробленої Стратегії розвитку Національної академії Державної прикордонної служби імені Богдана Хмельницького на період до 2021 року⁹.

У той же час, кардинальні зміни, що відбувалися в українському суспільстві на хвилі демократичних перетворень, яку здійняла Революція гідності наприкінці 2013 – початку 2014 років, вимагали від військових формувань і правоохоронних органів країни відповідного переформатування діяльності стосовно підходів до організації службової діяльності, боротьби з корупцією, громадського контролю, соціальних комунікацій тощо.

Так у серпні 2015 року в прикордонній інституції в рамках виконання завдань, поставлених Урядом України щодо реформ в Міністерстві

⁷ Олексієнко Б. М., Шинкарук О. М. Концепція освітньої діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького. *Історія, сучасність та перспективи розвитку Державної прикордонної служби України та охорони державного кордону* : тези міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 26 трав. 2015 р. Хмельницький : НАДПСУ, 2015. С. 19.

⁸ Там само. С. 21.

⁹ Стратегія розвитку Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького на період до 2021 року. Хмельницький : НАДПСУ, 2015. 32 с.

внутрішніх справ¹⁰ на базі ряду органів охорони кордону було розпочато пілотний проєкт «Нове обличчя кордону»¹¹. За даними прикордонної інституції участь у конкурсі на заміщення вакантних посад міг взяти кожен військовослужбовець відомства віком від 20 до 35 років. Головними критеріями відбору були знання іноземної мови, психологічна стійкість та належна фізична підготовка. Із 373 кандидатів комісія відібрала 160 прикордонників¹². Навчальна підготовка відбувалася на базі Навчального центру Державної прикордонної служби України, що поблизу Черкас, та тривала до 20 жовтня 2015 року. До підготовки персоналу долучилися і спеціалісти з міграційних питань США, Німеччини, Естонії та представники Консультативної Місії ЄС. Залучення іноземних інструкторів, з-поміж іншого, також сприяло вдосконаленню англійської мови прикордонників¹³.

На урочистостях, що відбувалися 20 жовтня 2015 року під час випускних заходів перший заступник Голови Державної прикордонної служби підкреслив: «Це перший випуск пілотного проєкту підготовки прикордонників нової формації. Ця подія є значним досягненням у процесі інтеграції України до Європейського співтовариства, доказом визнання українцями європейських цінностей і запровадження нових стандартів прикордонного контролю. Високий професіоналізм сучасного вартового рубежу, підвищення довіри суспільства до його роботи, створення максимально комфортних умов для законослухняних громадян, які перетинають державний кордон України, є нашими пріоритетами»¹⁴.

Варто відзначити, що за наступні півтора роки своєї служби прикордонники започаткованого проєкту оформили на кордоні майже 1,3 мільйона осіб та 16,5 тисяч транспортних засобів. Завдяки їхнім професійним діям в Україну не пропущено більше 200 потенційних незаконних мігрантів, виявлено значну кількість підроблених

¹⁰ Питання реформування органів внутрішніх справ України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.10.2014 р. № 1118-р. *Національна громадська платформа «Реформуємо МВС: прозорість та відповідальність»* : веб-сайт. URL: <https://police-reform.khpg.org/library/rozporядzhennya-kmu-v-d-22.10.2014-1118-r-schodo-pitannya-reform> (дата звернення: 30.03.2026).

¹¹ Прикордонна служба почала реформу за прикладом патрульної поліції. *LB.UA* : веб-сайт. URL: https://lb.ua/news/2015/07/30/312379_pogransluzhba_nachala_reformu.html (дата звернення: 09.05.2026).

¹² Нове обличчя. Служити, захищати, допомагати. *Кордон*. 2015. № 7. С. 12.

¹³ Прикордонники пілотного проєкту «Нове обличчя кордону» завершили навчання та направляються до місць несення служби. *Урядовий портал* : веб-сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/248564826> (дата звернення: 19.05.2026).

¹⁴ Нове обличчя. Служити, захищати, допомагати. *Кордон*. 2015. № 7. С. 13.

документів, складено 1,5 тисячі протоколів про адмінправопорушення та накладено штрафів на 2,2 мільйона гривень¹⁵.

Позитивний досвід реалізації першого етапу проекту «Нове обличчя кордону» 2015 року створив відповідне підґрунтя для продовження кардинального реформування підрозділів кордону. Так наприкінці березня 2017 року в масштабі Держприкордонслужби розпочався другий етап набору до реформованих прикордонних підрозділів в рамках проекту «Нове обличчя кордону». Цей другий етап був більш масштабний ніж перший етап 2015 року. За повідомленням МВС України відбір проводився до підрозділів Окремого контрольно-пропускного пункту «Київ» та відділу прикордонної служби «Краківець» Мостиського прикордонного загону. Загалом планувалося відібрати близько 800 осіб, більшість яких з числа цивільної молоді¹⁶. Партнерами другого етапу проекту виступили Посольство США в Україні та Міжнародна організація з міграції. 28 березня 2017 року в міжнародному аеропорту «Бориспіль» відбувся брифінг, під час якого було оголошено про початок відбору кандидатів. На ньому Голова прикордонного відомства України повідомив: «США виділяють 1,4 млн доларів допомоги. Це не лише система підготовки персоналу, а це й поліграфи – система перевірки на доброчесність, це нова форма одягу, це нові технології»¹⁷. Всього, на той час, до проекту зареєструвались більше 2550 осіб, з яких з числа цивільної молоді – 1580 та 970 – з числа діючих прикордонників. Наприкінці листопада 2017 року 600 прикордонників закінчили курс підготовки та приступили до служби в міжнародному аеропорту «Бориспіль», залізничному вокзалі «Київ-пасажирський» та в пункті пропуску «Краківець» (кордоні з Польщею). Наступними етапами планувалося реформування

¹⁵ «Нове обличчя кордону». В найближчий час розпочнеться масштабний відбір у реформовані прикордонні підрозділи. *Державна прикордонна служба України* : веб-сайт. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/news/nove-oblichchya-kordonu-v-nayblizhchiy-chas-rozpochnetsya-masshtabniy-vidbir-u-reformovani-prikordonni-pidrozdili> (дата звернення: 25.05.2026).

¹⁶ «Нове обличчя кордону»: Під час конкурсу відберуть близько 800 кандидатів до реформованих підрозділів (ВІДЕО). *МВС України* : веб-сайт. URL: https://mvs.gov.ua/uk/press-center/news/Nove_oblichchya_kordonu_Pid_chas_konkursu_vidberut_blizko_800_kandidativ_do_reformovanih_pidrozdiliv_VIDEO_6619 (дата звернення: 25.05.2026).

¹⁷ США дають \$1,4 мільйона на проект «Нове обличчя кордону». *Укрінформ* : веб-сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2201406-ssa-daut-14-miljona-na-proekt-nove-oblicca-kordonu.html> (дата звернення: 30.05.2026).

підрозділів в аеропортах у Львові, Одесі, Дніпрі, Харкові та в пунктах пропуску «Рівне», «Шегині» та «Рава-Руська»¹⁸.

01 лютого 2018 року стартував третій етап проєкту «Нове обличчя кордону». Поточний набір проводиться в підрозділи «Львів-аеропорт» і «Рава-Руська», що на Львівщині та Окремий контрольно-пропускний пункт «Київ». Конкурс на займання посад офіцерського складу проводиться серед військовослужбовців, а на посади сержантів – серед цивільної молоді¹⁹. Загалом заявки подали майже 900 кандидатів, серед яких на посади планувалося відібрати 300 осіб²⁰.

Згідно аналітичних документів Державної прикордонної служби, в рамках двох етапів проєкту «Нове обличчя кордону»: впроваджено інноваційний механізм комплектування підрозділів, де зосереджувалися значні пасажиропотоки; поліпшено умови несення служби в пунктах пропуску шляхом регулювання службового навантаження та покращення матеріально-технічної бази; підвищено стандарти культури прикордонного контролю шляхом внесення змін в алгоритми дій прикордонників та регулярних заходів антикорупційного контролю²¹.

Але, не дивлячись на певні успіхи щодо вирішення питання добору персоналу, все ж такі, у 2016 році Держприкордонслужба вимушена була повернутися до здійснення призову на строкову службу. За словами начальника управління професійної підготовки Адміністрації Державної прикордонної служби: «У 2016 році Державна прикордонна служба України відновлює призов військовослужбовців на строкову службу. Ми плануємо в період з квітня по червень цього року призвати близько 4 тис. військовослужбовців строкової служби. Акцентую увагу на тому, що це тимчасовий захід. Наш основний пріоритет – це професійна служба, яка передбачає комплектування військово-

¹⁸ Прикордонники проєкту «Нові обличчя кордону» приступили до служби. *Militaryni* : веб-сайт. URL: <https://mil.in.ua/uk/prykordonnyky-proektu-novi-oblychchya-kordonu-prystupyly-sluzhby/> (дата звернення: 30.05.2026).

¹⁹ Прикордонна служба почала новий етап проєкту «Нове обличчя кордону». «5». *Перший. Український. Інформаційний* : веб-сайт. URL: <https://www.5.ua/ukrayina/prykordonna-sluzhba-pochala-novyi-etap-proektu-nove-oblychchia-kordonu-164147.html> (дата звернення: 25.05.2026).

²⁰ «Нове обличчя кордону» розпочинає відбір в підрозділи в Одесі та Волинській області. *Україно-польська медіаплатформа* : веб-сайт. URL: <https://upmp.news/bez-kategoriyi/nove-oblichchya-kordonu-rozpochinae-vidbir-v-pidrozdili-v-odesi-ta-volinskij-oblasti/> (дата звернення: 25.05.2026).

²¹ Біла книга – 2017. Стратегічний бюлетень прикордонної безпеки. Київ : Видавництво «Фенікс», 2018. С. 27.

службовців за контрактом»²². Голова Державної прикордонної служби пояснював такий крок очікуваною масовою демобілізацією у березні 2016 року та необхідністю доукомплектування прикордонних підрозділів. Одночасно очільник прикордонного відомства запевнив, що строковики не направлятимуться в район антитерористичної операції²³. Вже на наступний 2017 рік здійснювати черговий призов строковиків в прикордонній інституції не планували. У відомстві це пояснювали тим, що прикордонникам збільшили зарплати, і це призвело до збільшення кількості військовослужбовців за контрактом²⁴. Відновили призив строковиків в лави прикордонників тільки на весні 2018 року.

Як відомо, основні завдання кадрового забезпечення державних інституцій, якою є і прикордонна інституція, зосереджуються на підтриманні рівня укомплектованості персоналом, який здатен забезпечити виконання завдань за призначенням. Співробітник Держприкордонслужби М.Маланчій у своїх дослідженнях визначив структуру персоналу Держприкордонслужби, станом на 01 січня 2017 року. Так, за його розрахунками, в прикордонній інституції України працювало 38 950 осіб, з них 7 253 особи (19%) персоналу становили офіцери; 21 021 особа (54%) – молодший персонал, 3 648 осіб (9%) – військовослужбовці строкової служби та 7 028, осіб (18%) – цивільні працівники²⁵.

За даними підсумкової колегії Держприкордонслужби за 2016 рік, укомплектованість відомства персоналом у 2016 році складала 76% від планової штатної чисельності²⁶. Крім того, разом із значним дефіцитом кадрів у Держприкордонслужбі, спостерігався значний відтік персоналу. Зокрема, протягом 2016 року, було звільнено 7750 осіб, з них: 6779 осіб – у зв'язку зі звільненням військовослужбовців, призваних по 4-6 хвили мобілізації на особливий період та які виступили встановлені терміни служби; 971 особа – з інших підстав, з них 929 осіб – за негативними статтями. Отже, загальна кількість звільнених складає 19%, а це

²² Прикордонники кличуть на службу. *Укрінформ* : веб-сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/1983160-prikordonne-vidomstvo-timcasovo-vidnovlue-prizov-vijskovosluzbovciv-strokovoi-sluzbi.html> (дата звернення: 09.05.2026).

²³ Держприкордонслужба України у 2016 році відновлює призов на строкову службу. *Інтерфакс-Україна* : веб-сайт. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/310927.html> (дата звернення: 09.06.2026).

²⁴ Прикордонна служба України не планує повертати строкову службу. *Інтерфакс-Україна* : веб-сайт. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/393388.html> (дата звернення: 09.05.2026).

²⁵ Маланчій М. О. Концептуальні засади розвитку системи кадрового менеджменту Державної прикордонної служби України. *Університетські наукові записки*. 2017. № 62. С. 185.

²⁶ Матеріали підсумкової колегії Державної прикордонної служби України за 2016 рік. (17 січня 2017 року, м. Київ). Київ : Адміністрація ДПСУ, 2017. 28 с.

означає, що у 2016 році лави Держприкордонслужби залишив кожен п'ятий військовослужбовець²⁷. Одночасно в 2016 році на військову службу за контрактом було зараховано 4585 осіб, з них: із запасу через центри комплектування залучено 2568 осіб (86% від запланованих показників); 1946 військовослужбовців, призваних по мобілізації; 71 військовослужбовець строкової військової служби. У цілому оборот по прийому становив 11%, а загальний оборот кадрів складав 31,66%²⁸. Згідно результатів дослідження М.Маланчія, в період 2016 року зазначені показники руху персоналу були достатньо високими і свідчили про його надлишкову плинність, що негативно позначалося на кадровому складі прикордонної інституції. Разом з цим така ситуація свідчила про незадоволеність працівників умовами праці, неналежну дисципліну (звільнення за негативними статтями) та відсутність дієвих важелів для закріплення кадрів²⁹.

З метою недопущення зниження рівня укомплектованості органів (підрозділів) охорони кордону Адміністрацією Державної прикордонної служби України протягом 2016 року були застосовані відповідні заходи: проводилося комплектування військовослужбовцями строкової служби; здійснено модернізацію системи комплектування, за рахунок чого вдалося значно збільшити показники добору на службу порівняно з попередніми роками, що надало можливість замість прогнозованого на початку року зниження укомплектованості персоналом на 10–15% фактично утримати показник зниження укомплектованості на рівні 4%; призову на військову службу за контрактом громадян України через окремі регіональні центри комплектування; зарахування на військову службу за контрактом військовослужбовців строкової служби³⁰.

У 2019 році продовжувалася реалізація проєкту «Нове обличчя кордону» за підтримки Міжнародної організації з міграції в Україні. Започатковано відомчий проєкт «Нове обличчя керівного складу», за результатами якого 2019 року призначено 13 нових начальників прикордонних загонів і 14 перших заступників начальників органів Держприкордонслужби. До кадрового резерву зараховано понад 250 офіцерів³¹.

²⁷ Матеріали підсумкової колегії Державної прикордонної служби України за 2016 рік. (17 січня 2017 року, м. Київ). Київ : Адміністрація ДПСУ, 2017. С. 20.

²⁸ Маланчій М. О. Концептуальні засади розвитку системи кадрового менеджменту Державної прикордонної служби України. *Університетські наукові записки*. 2017. № 62. С. 185.

²⁹ Там само. С. 185.

³⁰ Там само. С. 186.

³¹ Біла книга – 2019. Державна прикордонна служба України. Київ : Типографія «Від А до Я», 2020. С. 34.

У 2020 році в рамках чергового етапу реалізації проєкту «Нове обличчя кордону» підібрано більше 200 прикордонників для доукомплектування реформованих підрозділів охорони державного кордону. Особлива увага приділялася добору кандидатів для комплектування посад керівного складу органів Держприкордонслужби та зарахування їх до кадрового резерву на керівні посади в рамках реалізації проєкту «Нове обличчя керівного складу». За результатами проведеної роботи сформовано кадровий резерв для призначення на посади начальників органів охорони державного кордону, їх заступників та начальників головних оперативно-розшукових відділів³².

2. Ідеологічні зміни та національно-патріотичне виховання

Щодо стану вирішення ідеологічних питань, то тут варто нагадати про те, що ще до агресії Російської Федерації в прикордонній інституції України було сформовано та запроваджувалися підходи до цього надзвичайно важливого процесу. Зокрема, основні з таких підходів та напрямів було визначено наказом Адміністрації Державної прикордонної служби України від 08.11.2010 № 841, що затверджував систему формування базової професійної мотивації до служби в прикордонному відомстві. На цей наказ звертав увагу один із експертів прикордонної інституції, О. Примаченко, коли у своїй публікації про систему роботи з персоналом визначав підходи до виховання громадянина та патріота: «... усвідомлення унікальності геополітичного становища України, значимості її ролі та місця у світовому співтоваристві; самоідентифікацію себе як члена українського суспільства, усвідомлення особистої відповідальності за долю України; ... знання історії і традицій прикордонного відомства, адекватне їх сприйняття та використання в процесі особистої службової діяльності»³³. Разом з цим в системі національно-патріотичного виховання персоналу прикордонної інституції ще залишалася на міцних позиціях ідеологічна складова, що ґрунтувалося на вшануванні пам'яті про Другу світову війну (1939–1945). Зокрема прикордонників-українців – учасників радянсько-німецької війни. Так, ще у 2012 році в м. Кілія, що на Одещині, відбулися урочистості, присвячені річниці, так званого, Дунайського десанту в червні 1941, основу якого складали

³² Біла книга – 2020. Державна прикордонна служба України. Вінниця : ТОВ «Консоль», 2021. С. 39.

³³ Примаченко О. М. Система роботи з персоналом Національної академії та навчальних центрів Державної прикордонної служби України. *Науковий вісник Державної прикордонної служби України*. 2011 № 3. С. 41.

прикордонники Ізмайльського загону Прикордонних військ СРСР³⁴. Практично, напередодні російської агресії, на базі Центрального музею Державної прикордонної служби України відбулося три науково-практичні конференції присвячені 70-й річниці визволення України від нацистських загарбників (27 квітня, 29 жовтня 2013 року та 14 березня 2014 року), де обговорювався внесок прикордонників в загальну Перемогу над нацизмом³⁵. Також в Держприкордонслужбі велася активна підготовка до вшанування в 2014 році чергової річниці Західного прикордонного округу Прикордонних військ, який в часи СРСР охороняв західний кордон сучасної України³⁶.

Після початку російської агресії ситуація з ідеологічною складовою національно-патріотичного виховання прикордонників зазнала кардинальних змін. Сучасний український вчений О. Шинкарук з цього приводу писав: «Грунтуючись на принципі відповідності національним інтересам України та пріоритетності духовних, національно-історичних і військових цінностей та традицій українського народу, командири, відповідні посадові особи ... використовують зразки прикордонної історії, здійснюючи своєрідний вплив на свідомість, підсвідомість і поведінку особистості майбутнього офіцера-прикордонника і на психологію військового колективу в процесі їхньої життєдіяльності з метою формування в них високих громадянських, військово-професійних, соціально-психологічних, психічних і фізичних якостей, необхідних для успішного виконання в будь-яких умовах конституційного обов'язку щодо захисту Української держави»³⁷.

Патріотичні заходи із використанням зразків української прикордонної історії розпочалися з Центрального музею Державної прикордонної служби України (сmt Оршанець). В його залах було створено одну із перших експозицій в державі, що розповідала про трагічні події 2014 року, пов'язані з російською агресією. Зокрема, було організовано виставку «Герої не вмирають», розгорнуто повноцінну експозицію,

³⁴ Дунайському десанту присвячується... *Кордон*. 2012. № 6. С. 4.

³⁵ Ананьїн О. В., Горелов В. І. Центральний музей Державної прикордонної служби України: історія і сучасність. До 25-річчя створення. *Воєнно-історичний вісник*. 2020. № 4 (38). С. 162.

³⁶ Ананьїн О. В. Персоналії в історії прикордонної служби: М. М. Бистрих. *Науковий вісник Державної прикордонної служби України*. 2013. № 4. С. 28–31.

³⁷ Шинкарук О. Патріотичне виховання курсантів Національної академії Державної прикордонної служби України на зразках прикордонної історії: психологічний аспект. *Психологічні перспективи*. 2019. Вип. 34. С. 274.

присвячену антитерористичній операції на території Донецької та Луганської областей, а також інсталяцію «Блокпост»³⁸.

На рівні керівництва держави теж відбулося запровадження перетворень в ідеології прикордонників. На деяких з них варто зупинитися окремо, враховуючи їхнє надзвичайне значення для історії національної прикордонної інституції. Зокрема, підписання Президентом України Указу від 27 квітня 2018 року про відзначення дати «Дня прикордонника України» – 30 квітня³⁹. Так на державному рівні відбувся відхід від святкування радянської дати 28 травня «Дня прикордонника» – професійного свята особового складу Прикордонних військ КДБ СРСР. Ця дата була радянською традицією, яку в прикордонній інституції України відновили на офіційному рівні в 2003 році. Історичним обґрунтуванням нової дати «Дня прикордонника України» стали військові події 1918 року під час Української революції (1917 – 1921), коли війська Української Народної Республіки звільнили від більшовиків Донбас та вийшли на державний кордон з радянською Росією та Всевеликим Військом Донським⁴⁰. Перехід до нової дати професійного свята українських прикордонників був здійснений у рамках виконання Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»⁴¹.

Також, на виконання вищезазначеного Закону, в рамках так званої декомунізації, в прикордонній інституції було скасовано раніше присвоєні радянські назви. Так, зважаючи на перейменування певних населених пунктів, назви загонів та підрозділів, які знаходяться в межах цих пунктів також змінилися. Отже, Котовський прикордонний загін було перейменовано на Подільський, а відділ прикордонної служби «Іллічівськ» Одеського прикордонного загону –

³⁸ Ананьїн О. В., Горелов В. І. Центральний музей Державної прикордонної служби України: історія і сучасність. До 25-річчя створення. *Воєнно-історичний вісник*. 2020. № 4 (38). С. 160–161.

³⁹ Про День прикордонника України : Указ Президента України від 27.04.2018 р. № 111/2018. Верховна Рада України. *Законодавство України* : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/111/2018#Text> (дата звернення: 27.05.2026).

⁴⁰ Сікевич В. Сторінки із записної книжки. Том III. Вінніпег, Канада, 1945. С. 63–64.

⁴¹ Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки : Закон України від 09.04.2015 р. № 317-VIII. Верховна Рада України. *Законодавство України* : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text> (дата звернення: 27.05.2026).

на «Чорноморськ»⁴². З метою увічнення історичної пам'яті про участь українських прикордонників в антитерористичній операції на території Донецької та Луганської областей, патріотичного виховання військовослужбовців Держприкордонслужби та цивільної молоді на героїчних прикладах боротьби за незалежність, Президент України своїм Указом присвоїв звання Героїв України (посмертно) полковнику Є. Пікусу⁴³ та старшому лейтенанту В. Семенову⁴⁴. Крім того, Могилів-Подільському прикордонному загону було присвоєно ім'я Героя України старшого лейтенанта В. Семенова з правом надалі іменуватися – Могилів-Подільський прикордонний загін імені Героя України старшого лейтенанта В'ячеслава Семенова Південного регіонального управління Державної прикордонної служби України⁴⁵.

Щодо найменування прикордонних підрозділів на честь загиблих прикордонників, а також вулиць в населених пунктах, то з цього приводу одна із перших пропозицій пролунала від голови Ради організації ветеранів Держприкордонслужби Волинської області генерал-лейтенанта у відставці А. Яворського. Про це ветеран повідомив 15 серпня 2014 року під час урочистого мітингу, присвяченому поверненню прикордонників оперативно-бойової застави Луцького прикордонного загону із району проведення антитерористичної операції. «Зараз, на наших очах, ви створюєте нові бойові традиції прикордонного відомства. Я пропоную, і якщо треба, виступлю від імені ветеранської організації ініціатором присвоєння

⁴² У Державній прикордонній службі України, на виконання указів Президента України, Уряду та у відповідності до Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», проводяться заходи щодо ліквідації символів комуністичного тоталітарного режиму. *Державна прикордонна служба України* : веб-сайт. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/news/V-ramkah-provedennya-dekomunizacii-nazvi-deyakh-prikordonnih-pidrozdiliv-pereymenovani-na-chest-ukrainskih-diyachiv/> (дата звернення: 28.05.2026).

⁴³ Про присвоєння Є. Пікусу звання Герой України : Указ Президента України від 26.04. 2018 р. № 109/2018. Президент України : веб-сайт. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1092018-24050> (дата звернення: 27.05.2026).

⁴⁴ Про присвоєння В. Семенову звання Герой України Указ Президента України від 11.03.2016 р. № 86/2016. Верховна Рада України. *Законодавство України* : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/86/2016#Text> (дата звернення: 27.05.2026).

⁴⁵ Про присвоєння імені Героя України старшого лейтенанта В'ячеслава Семенова Могилів-Подільському прикордонному загону Південного регіонального управління Державної прикордонної служби України Указ Президента України від 23.08. 2017 р. № 233/2017. *Президент України* : веб-сайт. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2332017-22418> (дата звернення: 27.05.2026).

прикордонним заставам імена сержантів Луцького прикордонного загону – С. Голюка та С. Киричука, які стояли поряд з вами і героїчно загинули в боях», наголосив очільник ветеранської організації⁴⁶.

У серпні 2015 року біля відділу прикордонної служби «Красна Талівка», що на Луганщині, було урочисто відкрито пам'ятник прикордонникам – підполковнику Є. Пікусу, старшому прапорщику Д. Арнауту, старшому прапорщику В. Фірсову, та молодшому сержанту О. Сороченку. Вони загинули 25 серпня 2014 року. в бою з російськими диверсантами, але не допустили їх на територію України⁴⁷.

1. З 2016 року ім'я генерал-майора Ігоря Момота носить Черкаська середня школа № 26 та один із теплоходів ПАТ «Українське Дунайське Пароплавання». Всього було перейменовано 29 вулиць у 14 населених пунктах України на честь героїв-прикордонників, загиблих під час антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей. Протягом 2016⁴⁸ – 2017⁴⁹ років в багатьох населених пунктах України було встановлено іменні меморіальні дошки на знак пошани пам'яті загиблих прикордонників (Вінниця, Бердичів, Бобринець, Ізмаїл, Київ, Кропивницький, Луцьк, Малога, Мукачево, Овідіополь, Суми, Черкаси). Відкрито меморіали пам'яті та пам'ятні знаки в Білгород-Дністровському та Могилів-Подільському прикордонних загонах, а також в Києві та Черкасах. Міжнародний продюсерський центр «Форпост» зняв документальний фільм «Перехрестя Балу», який відображає події лютого 2015 року на ключовому блоку Дебальцевського напрямку. Фільм знято на замовлення Держагентства з питань кіно України за підтримки Держприкордонслужби та Збройних Сил України. Стрічка присвячена пам'яті капітана Збройних Сил України І. Багірова та прикордонника Героя України старшого лейтенанта В. Семенова, а також усіх полеглих захисників України. Представники від Адміністрації Державної прикордонної служби взяли

⁴⁶ Прикордонні застави Волині перейменують на честь героїв АТО. *Волинські новини* : веб-сайт. URL: <https://www.volynnews.com/news/zagiblinashodivolinyani/prykordonni-zastavy-volyni-pereymenuiut-na-chest-heroyiv-ato/> (дата звернення: 25.05.2026).

⁴⁷ Перемога ціною в чотири життя. *Державна прикордонна служба України* : веб-сайт. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/peremoga-cinoyu-v-chotiri-zhittya/> (дата звернення: 26.05.2026).

⁴⁸ Біла книга – 2016. Стратегічний бюлетень прикордонної безпеки України. Адміністрація ДПСУ. Київ : Арт Економі, 2017. С. 117.

⁴⁹ Там само. С. 109.

участь в написанні Книги пам'яті працівників органів МВС, до якої увійшли імена 67 загиблих прикордонників⁵⁰.

Таким чином, варто відмітити, що в період 2014–2022 років ідеологія в прикордонній інституції набула суто національного концепту, який позбувся застарілих ідейних штампів, які на початку ХХІ ст. вже зжили себе для незалежної держави – України.

Надалі, варто констатувати, що виклики російської гібридної агресії значно посилили актуальність національного концепту і в символіці прикордонної інституції, що позначилося на змінах в уніформі та знаках розрізнення особового складу⁵¹. Соціально-політичні умови періоду 2014 – початку 2022 років надали потужний поштовх для формування нових бойових традицій національної прикордонної інституції. Разом з цим відбулося значне посилення ролі національних символів, як інструменту означення державної приналежності відомств сектору безпеки і оборони України, та їхнього принципового відокремлення від радянсько-російської мілітарної традиції, яка на той час ще панувала в прикордонній інституції. Так, в суспільстві гостро постало питання – відродження національних символів, що уособлювали багатотисячлітнє історичне прагнення українського народу до незалежності.

Варто нагадати, як у перші два десятиліття незалежності України відомча прикордонна символіка була продовженням радянських традицій, що заперечували запровадження та подальший розвиток українського національного концепту. Такий незадовільний та, безумовно, шкідливий для української національної ідеї стан справ обумовив необхідність подальшого опрацювання та запровадження зразків уніформи та системи знаків розрізнення відповідно до вимог європейської геральдики, фалеристики та уніформістики. Тобто поєднання українських прикордонних традицій та сучасних європейських стандартів, з їх відображенням у зовнішньому образі українського прикордонника.

Відомо, що роботу над зовнішнім іміджем особового складу у прикордонній інституції розпочали ще на початку 2012 року, коли проводилася активна робота з підготовки до чемпіонату Європи з футболу – Євро-2012⁵². Ще у той час відбувалися чергові спроби

⁵⁰ Біла книга – 2017. Стратегічний бюлетень прикордонної безпеки України. Адміністрація ДПСУ. Київ : «Фенікс», 2018. С. 109.

⁵¹ Ананьїн О.В. Національний концепт символіки Державної прикордонної служби України. *Українське військо : сучасність та історична ретроспектива* : зб. матеріалів І Міжнар. наук.-практ. конф. м. Київ, 27 лист. 2020 р. Київ : НУОУ, 2020. С. 113–114.

⁵² Євро – 2012: досвід та уроки : навчальний посібник. Хмельницький : НАДПСУ, 2013. С. 338–341.

впровадити в прикордонну уніформу європейські стандарти. Зокрема, разом із багатьма нововведеннями, прикордонники отримали сучасну форму одягу, подібну до уніформи співробітників прикордонних відомств Європейського Союзу. У той уніформі українські прикордонники зустріли російську гібридну агресію 2014 року.

Після початку російської агресії, вперше про розробку нової форми одягу в прикордонній інституції оголосили в серпні 2015 року. коли розпочався перший етап пілотного проекту «Нове обличчя кордону»⁵³. Протягом наступних двох років прикордонний формений одяг набував незначних змін з урахуванням вимог українського законодавства⁵⁴. Відповідно до цих вимог у відомствах сектору безпеки і оборони України виробили єдиний підхід до розробки форми одягу, який було враховано і в прикордонній інституції⁵⁵.

Отже, вже на початок 2018 року в прикордонній інституції сформувалася система власної відомчої символіки⁵⁶. Її основою залишився знаковий традиційний смарагдово-зелений колір рівнокутового хреста – емблеми прикордонного відомства. В європейській геральдиці зелений колір символізує надійність та присутній на одностроях та символіці прикордонних відомств ряду держав Європейського Союзу. Таким чином, сам прикордонний однострій набув українських мілітарних елементів та інтегрувався до загальної системи символів відомств сектору безпеки і оборони України⁵⁷. Зокрема, як і в Збройних Силах

⁵³ ДПСУ показала форму нових прикордонників. *LB.UA* : веб-сайт. URL: https://lb.ua/news/2015/08/05/312853_gpsu_pokazala_formu_novih.html (дата звернення: 29.06.2026).

⁵⁴ Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення порядку речового забезпечення військовослужбовців : Закон України від 01.07.2015 р. № 567-VIII. Верховна Рада України. *Законодавство України* : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/567-19#Text> (дата звернення: 25.06.2026).

⁵⁵ Правила носіння форми одягу та знаків розрізнення військовослужбовцями та ліцеїстами Державної прикордонної служби України : наказ МВС України від 02.10.2017 р. № 808, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 25.10.2017 р. за № 1302/31170. Верховна Рада України. *Законодавство України* : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1302-17#Text> (дата звернення: 24.05.2026).

⁵⁶ Про внесення змін до наказу Міністерства внутрішніх справ України від 02.10.2017 № 808 : наказ МВС України від 23.05. 2018 р. № 437, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 06.06.2018р. за № 681/32133. Верховна Рада України. *Законодавство України* : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0681-18#Text> (дата звернення: 24.05.2026).

⁵⁷ Про затвердження Зразків знаків розрізнення військовослужбовців та ліцеїстів і Правил носіння форми одягу та знаків розрізнення військовослужбовцями та ліцеїстами Державної прикордонної служби України : наказ МВС України від 02.10.2017 р. № 808, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 25.10. 2017 р. за № 1301/31169. Верховна Рада України. *Законодавство України* : веб-сайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1301-17#Text> (дата звернення: 20.05.2026).

України, в якості знаків розрізнення для офіцерського складу було встановлено так звані зубчатка Української Галицької Армії (1918–1921) та гетьманська зоря ромбічної форми. Ці елементи уособили історичний зв'язок з Окремим корпусом кордонної охорони УНР (1918–1922). Його вояки стали першими у розбудові прикордонної охорони під час Української революції (1917–1921). Підсумовуючи зазначене, варто наголосити на тому, що з 2014 року національний концепт у форменому одязі прикордонників став забезпеченням важливої зовнішньої ознаки, що надавала можливості вирізнити українського прикордонника серед правоохоронців інших країн. В ідеологічному сенсі варто вважати, що головним практичним завданням національного концепту стало виховання пошани до статусу прикордонника-українця, який виконує на кордоні державні завдання із захисту територіальної цілісності та незалежності України.

У результаті збереження та нарощення кадрового потенціалу, адаптації системи професійної підготовки персоналу до існуючих військових реалій та зміцнення україноцентризму в ідеології, прикордонній інституції України до часу повномасштабного збройного вторгнення Російської Федерації у 2022 році вдалося створити й забезпечити функціонування оперативно-військового управління Держприкордонслужби у м. Краматорськ (Донецька область), а також сформувати за уніфікованою структурою бойові резерви – прикордонні комендатури швидкого реагування. Станом на 2020 рік у районі проведення Операції об'єднаних сил забезпечено виконання завдань силами угруповання Держприкордонслужби у складі трьох прикордонних загонів Східного регіонального управління та загону Морської охорони (м. Маріуполь). Здійснювався контроль та пропуск осіб, транспорту та вантажів у контрольних пунктах в'їзду-виїзду на лінії розмежування в окремих районах Донецької та Луганської областей. Організовано та здійснено заходи з охорони узбережжя Азовського моря в межах Донецької області та українсько-російського кордону в межах Луганської і Донецької областей. Забезпечено охорону і захист адміністративної межі в Херсонській області з тимчасово окупованою територією Автономної Республіки Крим⁵⁸.

⁵⁸ Біла книга – 2020. Державна прикордонна служба України. Вінниця : ТОВ «Консоль», 2021. С. 59–61.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи результати дослідження, можливо зробити певні висновки та звернути увагу на історичний досвід трансформаційних процесів (гуманітарний вимір), які відбулися в прикордонній інституції України в умовах безпекових викликів періоду 2014–2021 років.

Головним підсумком дослідження трансформаційних процесів буде справедливо вважати – збереження правоохоронного статусу прикордонної інституції (згідно європейських стандартів) на тлі одночасного відновлення та поступового нарощування її військової складової із відповідним кадровим, професійним та ідеологічним забезпеченням. Трансформації, які інтенсифікувала російська гібридна агресія надали національній прикордонній інституції України здатності виконувати свої функції в 2014–2021 роках.

Історичний досвід підтвердив, що пріоритетні напрями в побудові системи прикордонної безпеки держави завжди будуть залежати в першу чергу від актуальних викликів та загроз національній безпеці. Із їхньою зміною будуть відбуватися і відповідні трансформації в системі забезпечення прикордонної безпеки загалом та в національній прикордонній інституції, зокрема. У сучасних та на значний період у майбутньому геополітичних реаліях України її державному керівництву не варто позбавляти прикордонну інституцію військової складової. Доцільно знайти розумний баланс між військовим способом охорони (захисту) державного кордону від імовірного збройного вторгнення або локального збройного конфлікту в прикордонні, та правоохоронними методами для протидії невоєнним загрозам (нелегальна міграція, транскордонна злочинність, міжнародний тероризм, контрабанда тощо).

У перспективі для побудови ефективної національної прикордонної інституції, здатної надавати адекватну відповідь реальним викликам та актуальним загрозам державі, необхідне проведення всебічного наукового аналізу різних аспектів забезпечення національних інтересів України на державному кордоні. Для якісного проведення такого аналізу необхідне відповідне наукове забезпечення з різних галузей знань, зокрема – історичних. Без ретельного вивчення історичного досвіду через призму трансформацій у різних вимірах та його зв'язків з глобальними трансформаціями ХХІ століття неможливо створити у майбутньому ефективну модель прикордонної безпеки.

АНОТАЦІЯ

Досліджено трансформації у гуманітарному вимірі, що відбулися в прикордонній інституції України в умовах безпекових викликів, пов'язаних з періодом російської гібридної агресії 2014–2021 років. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю осмислення

історичного досвіду адаптації національної прикордонної інституції до нових загроз національній безпеці. Основну увагу зосереджено на змінах у системі професійної підготовки персоналу, кадровому забезпеченні та ідеологічних засадах діяльності прикордонного відомства. Зазначено, що початок російської гібридної агресії обумовив повернення прикордонної інституції до військового способу охорони державного кордону та відновлення її військової складової. Проаналізовано модернізацію системи професійної підготовки прикордонників, спрямовану на посилення загальновійськових компетентностей з врахуванням сучасного бойового досвіду. Розкрито: особливості кадрових трансформацій, зокрема заходів щодо комплектування особовим складом та формування кадрового резерву; формування сучасних підходів до національно-патріотичного виховання персоналу та впровадження національної символіки прикордонників. Доведено, що гуманітарні трансформації стали важливим чинником збереження спроможності прикордонної інституції ефективно виконувати завдання із захисту державного кордону. Зроблено висновок, що поєднання правоохоронного статусу прикордонного відомства з відновленою військовою складовою забезпечило її адаптацію до умов гібридної війни та створило передумови для подальшого розвитку системи прикордонної безпеки України.

Література

1. Ананьїн О.В. Національний концепт символіки Державної прикордонної служби України. *Українське військо : сучасність та історична ретроспектива* : зб. матеріалів І Міжнар. наук.-практ. конф. м. Київ, 27 лист. 2020 р. Київ : НУОУ, 2020. С. 113–114.
2. Ананьїн О. В. Персоналії в історії прикордонної служби: М. М. Бистрих. *Науковий вісник Державної прикордонної служби України*. 2013. № 4. С. 28–31.
3. Ананьїн О. В., Горелов В. І. Центральний музей Державної прикордонної служби України: історія і сучасність. До 25-річчя створення. *Воєнно-історичний вісник*. 2020. № 4 (38). С. 144–167.
4. Біла книга – 2016. Стратегічний бюлетень прикордонної безпеки України. Київ : Арт Економі, 2017. 120 с.
5. Біла книга – 2017. Стратегічний бюлетень прикордонної безпеки України. Адміністрація ДПСУ. Київ : «Фенікс», 2018. 120 с.
6. Біла книга – 2019. Державна прикордонна служба України. Київ : Типографія «Від А до Я», 2020. 78 с.
7. Біла книга – 2020. Державна прикордонна служба України. Вінниця : ТОВ «Консоль», 2021. 100 с.

8. Держприкордонслужба України у 2016 році відновлює призов на строкову службу. *Интерфакс-Україна* : веб-сайт. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/310927.html>

9. ДПСУ показала форму нових прикордонників. *LB.UA* : веб-сайт. URL: https://lb.ua/news/2015/08/05/312853_gpsu_pokazala_formu_novih.html

10. Дунайському десанту присвячується... *Кордон*. 2012. № 6. С. 4.

11. Євро – 2012 : досвід та уроки : навч. посіб. Хмельницький : НАДПСУ, 2013. 352 с.

12. «Нове обличчя кордону». В найближчий час розпочнеться масштабний відбір у реформовані прикордонні підрозділи. *Державна прикордонна служба України* : веб-сайт. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/news/nove-oblichchya-kordonu-v-nayblizhchiy-chas-rozpochnetsya-masshtabniy-vidbir-u-reformovani-prikordonni-pidrozdili>

13. «Нове обличчя кордону»: Під час конкурсу відберуть близько 800 кандидатів до реформованих підрозділів (ВІДЕО). *МВС України* : веб-сайт. URL: https://mvs.gov.ua/uk/press-center/news/Nove_oblichchya_kordonu_Pid_chas_konkursu_vidberut_blizko_800_kandidativ_do_reformovanih_pidrozdiliv_VIDEO_6619

14. «Нове обличчя кордону» розпочинає відбір в підрозділи в Одесі та Волинській області. *Україно-польська медіаплатформа* : веб-сайт. URL: <https://upmp.news/bez-kategoriyi/nove-oblichchya-kordonu-rozpochinaye-vidbir-v-pidrozdili-v-odesi-ta-volinskij-oblasti/>

15. Нове обличчя. Служити, захищати, допомагати. *Кордон*. 2015. № 7. С. 12–13.

16. Маланчій М. О. Концептуальні засади розвитку системи кадрового менеджменту Державної прикордонної служби України. *Університетські наукові записки*. 2017. № 62. С. 183–194.

17. Матеріали підсумкової колегії Державної прикордонної служби України за 2016 рік. (17 січня 2017 року, м. Київ). Київ : Адміністрація ДПСУ, 2017. 28 с.

18. Олексієнко Б. М., Шинкарук О. М. Концепція освітньої діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького. *Історія, сучасність та перспективи розвитку Державної прикордонної служби України та охорони державного кордону* : тези міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 26 трав. 2015 р. Хмельницький : НАДПСУ, 2015. С. 19–21.

19. Перемога ціною в чотири життя. *Державна прикордонна служба України* : веб-сайт. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/peremoga-cinoyu-v-chotiri-zhittya/>

20. Питання реформування органів внутрішніх справ України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.10.2014 р. № 1118-р. *Національна громадська платформа «Реформуємо МВС: прозорість та*

відповідальність» : веб-сайт. URL: <https://police-reform.khpg.org/library/rozporuyadzhennyya-kmu-v-d-22.10.2014-1118-r-schodo-pitannya-reform>

21. Правила носіння форми одягу та знаків розрізнення військово-службовцями та ліцеїстами Державної прикордонної служби України : наказ МВС України від 02.10.2017 р. № 808, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 25.10.2017 р. за № 1302/31170. Верховна Рада України. *Законодавство України* : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1302-17#Text>

22. Прикордонники кличуть на службу. *Укрінформ* : веб-сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/1983160-prikordonne-vidomstvo-timcasovo-vidnovlue-prizov-v-vijskovosluzbovciv-strokovoi-sluzbi.html>

23. Прикордонники пілотного проекту «Нове обличчя кордону» завершили навчання та направляються до місць несення служби. *Урядовий портал* : веб-сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/248564826>

24. Прикордонники проекту «Нові обличчя кордону» приступили до служби. *Militaryni* : веб-сайт. URL: <https://mil.in.ua/uk/prykordonnyky-proektu-novi-oblychchya-kordonu-prystupyly-sluzhby/>

25. Прикордонна служба почала новий етап проекту «Нове обличчя кордону». «5». *Перший. Український. Інформаційний* : веб-сайт. URL: <https://www.5.ua/ukrayina/prykordonna-sluzhba-pochala-novyi-etap-proektu-nove-oblychchia-kordonu-164147.html>

26. Прикордонна служба почала реформу за прикладом патрульної поліції. *LB.UA* : веб-сайт. URL: https://lb.ua/news/2015/07/30/312379_pogransluzhba_nachala_reformu.html

27. Прикордонна служба України не планує повертати строкову службу. *Интерфакс-Україна* : веб-сайт. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/393388.html>

28. Прикордонні застави Волині перейменують на честь героїв АТО. *Волинські новини* : веб-сайт. URL: <https://www.volynnews.com/news/zagiblinashodivolinyani/prykordonni-zastavy-volyni-pereymenuiut-nachest-heroyiv-ato/>

29. Примаченко О. М. Система роботи з персоналом Національної академії та навчальних центрів Державної прикордонної служби України. *Науковий вісник Державної прикордонної служби України*. 2011 № 3. С. 41–44.

30. Про внесення змін до наказу Міністерства внутрішніх справ України від 02.10.2017 № 808 : наказ МВС України від 23.05. 2018 р. № 437, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 06.06.2018р. за № 681/32133. Верховна Рада України. *Законодавство України* : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0681-18#Text>

31. Про внесення зміни до статті 6 Закону України «Про Державну прикордонну службу України» : Закон України від 09.04.2015 р.

№ 306-VIII. Верховна Рада України. *Законодавство України* : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/306-19#n5>

32. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення порядку речового забезпечення військовослужбовців : Закон України від 01.07.2015 р. № 567-VIII. Верховна Рада України. *Законодавство України* : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/567-19#Text>

33. Про День прикордонника України : Указ Президента України від 27.04.2018 р. № 111/2018. Верховна Рада України. *Законодавство України* : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/111/2018#Text>

34. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки : Закон України від 09.04.2015 р. № 317-VIII. Верховна Рада України. *Законодавство України* : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>

35. Про затвердження Зразків знаків розрізнення військовослужбовців та ліцеїстів і Правил носіння форми одягу та знаків розрізнення військовослужбовцями та ліцеїстами Державної прикордонної служби України : наказ МВС України від 02.10.2017 р. № 808, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 25.10. 2017 р. за № 1301/31169. Верховна Рада України. *Законодавство України* : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1301-17#Text>

36. Про присвоєння Є. Пікусу звання Герой України : Указ Президента України від 26.04. 2018 р. №109/2018. *Президент України* : веб-сайт. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1092018-24050>

37. Про присвоєння імені Героя України старшого лейтенанта В'ячеслава Семенова Могилів-Подільському прикордонному загону Південного регіонального управління Державної прикордонної служби України Указ Президента України від 23.08. 2017 р. № 233/2017. *Президент України* : веб-сайт. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2332017-22418>

38. Савін С. В. Стан та основні напрями удосконалення професійної підготовки персоналу Державної прикордонної служби України. *Історія, сучасність та перспективи розвитку Державної прикордонної служби України та охорони державного кордону* : тези міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 26 трав. 2015 р. Хмельницький : НАДПСУ, 2015. С. 46–49.

39. Сікевич В. Сторінки із записної книжки. Том III. Вінніпег, Канада, 1945. 73 с.

40. Соляр В. С. Основні заходи щодо реформування системи комплектування та підготовки молодшого персоналу Державної прикордонної служби України відповідно до вимог європейських

стандартів. *Науковий вісник Державної прикордонної служби України*. 2009 № 1. С. 25–29.

41. Стратегія розвитку Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького на період до 2021 року. Хмельницький : НАДПСУ, 2015. 32 с.

42. Стратегія національної безпеки України (уведена в дію рішенням РНБО від 06 травня 2015 року) : Указ Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015). Верховна Рада України. *Законодавство України* : веб-сайт. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>

43. США дають \$1,4 мільйона на проєкт «Нове обличчя кордону». *Укрінформ* : веб-сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2201406-ssa-daut-14-miljona-na-proekt-nove-oblicca-kordonu.html>

44. У Державній прикордонній службі України, на виконання указів Президента України, Уряду та у відповідності до Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», проводяться заходи щодо ліквідації символів комуністичного тоталітарного режиму. *Державна прикордонна служба України* : веб-сайт. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/news/V-ramkah-provedennya-dekomunizacii-nazvi-deyakih-prikordonnih-pidrozdiliv-pereymenovani-na-chest-ukrainskih-diyachiv/>

45. Шинкарук О. Патріотичне виховання курсантів Національної академії Державної прикордонної служби України на зразках прикордонної історії: психологічний аспект. *Психологічні перспективи*. 2019. Вип. 34. С. 261–277.

46. Щепетков О. М. Удосконалення системи управління персоналом відповідно до нової Стратегії розвитку Державної прикордонної служби України. *Історія, сучасність та перспективи розвитку Державної прикордонної служби України та охорони державного кордону* : тези міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 26 трав. 2015 р. Хмельницький : НАДПСУ, 2015. С. 153–157.

Information about the author:

Ananin Oleh Valeriyovich,

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Senior researcher,

Deputy Head of the Scientific-Methodical and Organizational-

Management Support Department

The Main Expert Forensic Center State Border Service of Ukraine

30 Volodymyrska Str., Kyiv, 01601, Ukraine